

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΙΡΕΤΑΚΗΣ

Το ιερό του Αιακού στην επικράτεια της Φαλάσαρνας. Ένα σχόλιο στην επιγραφή SEG 50, 936

Το 1994 παραδόθηκε στην (τότε) ΚΕ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων στα Χανιά μία ενεπίγραφη στήλη (SEG 50, 936), η οποία εντοπίστηκε στην τοποθεσία Τύλιφος, στη χερσόνησο της Γραμβούσας, βόρεια της Κισάμου στο νομό Χανίων. Η στήλη περιέχει τη συνθήκη ανάμεσα στις πόλεις της Φαλάσαρνας και της Πολυρρήνιας για τον καθορισμό των σχέσεων των δύο πόλεων και κυρίως της χρήσης εδαφών στην επικράτειά τους.¹ Η στήλη θα είχε τοποθετηθεί από τους Φαλασάρνιους σε ιερό ανδρικής θεότητας, όπως αναγράφεται στον στίχο 12, στην επικράτεια της πόλης, ενώ ένα αντίγραφό της (*ICret.* II, XI, 1) είχε στηθεί από τους Πολυρρήνιους στο ιερό της Δίκτυνας στις Μένιες Ροδωπού.² Ο διακανονισμός συντελείται υπό την μεσολάβηση των Λακεδαιμονίων, ανάμεσα στους οποίους είναι και ο Κλεώνυμος,³ γιος του βασιλιά της Σπάρτης, γεγονός που οδηγεί και στην ασφαλή χρονολόγηση της στήλης στο α΄ τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. Το κατώτερο τμήμα της στήλης παρουσιάζει φθορές, όμως στον 23^ο στίχο αναφέρεται το όνομα του Αιακού.⁴ Για την παρουσία του ονόματος έχει προταθεί μία ερμηνεία, την οποία θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε συστηματικότερα.

Στην editio princeps η Μαρκουλάκη διαβάζει το όνομα του Αιακού και διερωτάται μήπως πρόκειται για κύριο όνομα.⁵ Ο Martinez Fernandez, στο έργο του για τις επιγραφές της Πολυρρήνιας, επανεξετάζει τη στήλη, προτείνει διορθώσεις και καταλήγει ότι η «στήλη ήταν πιθανώς εντοιχισμένη στην πρόσοψη ενός αρχαίου ιερού, πιθανώς του Αιακού, στην Τύλιφο».⁶

Ευχαριστώ τους εκδότες του περιοδικού για την βοήθειά τους στην πληρέστερη παρουσίαση του άρθρου, καθώς και τους κ. Α. Π. Ματθαίου και Χ. Κριτζά για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους.

1. Σταυρούλα Μαρκουλάκη, Στήλη Τυλίου (Μ. Χανίων Ε 191), *Πεπραγμένα Η΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου*, Ηράκλειο 2000, 239-257 (SEG 50, 936). Α. Martinez Fernandez, *Επιγραφές Πολυρρήνιας*, Αθήνα 2012, 46-48.

2. Μαρκουλάκη ό.π. (σημ. 1), 251. Martinez Fernandez ό.π. (σημ. 1), 45-46.

3. A. Scarpato, *Spartan Foreign Policy in the Third Century BC*, Unpub. PhD Thesis, University of Leicester 2017, 45-57.

4. Από το σύνολο των μελετητών αναγνωρίζεται δυσκολία ανάγνωσης και ερμηνείας των δύο τελευταίων στίχων της επιγραφής. Η ανάλυσή μας εκκινεί από την αποδοχή της ερμηνείας για το όνομα του Αιακού που προτείνει ο Martinez Fernandez ό.π. (σημ. 1), και είναι αυτονόητο πως βρίσκεται υπό την αίρεση τυχόν διαφορετικής αναγνώσεως και επομένως και ερμηνείας των δύο τελευταίων στίχων.

5. Μαρκουλάκη ό.π. (σημ. 1), 249. Οι στίχοι 23-24 δεν μεταφράζονται στην ηλεκτρ. έκδοση (http://www.attalus.org/docs/seg/s50_936.html) και δεν σχολιάζονται στην μελέτη της K. Sporn, *Heiligtümer und Kulte Kretas in klassischer und hellenistischer Zeit*, Heidelberg 2002, 296-297.

6. Martinez Fernandez ό.π. (σημ. 1), 46-48.

Αποδεχόμενη αυτήν την ερμηνεία η Μαρκουλάκη επανέρχεται λίγα χρόνια αργότερα, αναφέρει το γενεαλογικό δέντρο του Αιακού, ως γιου του Δία και της νύμφης Αίγινας και τον ρόλο του ως κριτή των ψυχών στον Κάτω Κόσμο μαζί με τον Μίνωα και τον Ραδάμανθυ, για να καταλήξει ότι ο «Αιακός έχει τη λατρευτική υπόσταση του χθόνιου θεού και λατρεύτηκε ως θεός της γης, για τη χθόνια πλευρά του».⁷ Χωρίς να απορρίπτουμε κατηγορηματικά τα χαρακτηριστικά με τα οποία ενδέχεται να λατρεύτηκε ο Αιακός στο ιερό αυτό θεωρούμε πως παραμένει να διερευνηθεί και ο λόγος της επιλογής της λατρείας του στη Φαλάσαρνα.

Ιερά του Αιακού υπάρχουν στην Αίγινα και την Αθήνα. Στην Αίγινα ο Αιακός, μυθικός βασιλιάς του νησιού και πρόγονος των Αιγινήτων, διατηρεί σημαντικό ιερό στο κέντρο της πόλης (Παυσ. 2, 29.6). Επιπλέον, οι Αιγινήτες, για πολιτικούς λόγους, παίρνουν απόφαση να αντικαταστήσουν τα αρχικώς σχεδιασμένα αετώματα του ναού της Αφαιάς με θέματα από τον βίο του Αιακού, ώστε να τονίσουν την καταγωγή τους από αυτόν.⁸ Στην Αθήνα το Αιάκειον ιδρύεται ομοίως για πολιτικούς λόγους, όταν οι Αθηναίοι λαμβάνουν χρησμό να κατασκευάσουν τέμενος του Αιακού, για να νικήσουν σε πόλεμο τους Αιγινήτες (Ηρόδ. *Ιστ.* 5, 89.3).

Σε άλλη περιοχή του ελλαδικού χώρου δεν μνημονεύεται ιερό του Αιακού και η ίδρυση ιερού του στη δυτική Κρήτη αποτελεί ένα ιδιαίτερο γεγονός. Αρχικά είναι απαραίτητο να διερευνηθεί η πιθανή σύνδεση του ιερού του Αιακού στην Κρήτη με την Αίγινα, εφόσον ιστορικά οι σχέσεις των δύο νησιών είναι πολύ στενές.⁹ Ο Στράβων (*Γεωγρ.* 8, 6.16) αναφέρει ότι ανάμεσα σε αυτούς που αποίκισαν την Αίγινα ήταν και Κρήτες: ἐπόκησαν δ' αὐτὴν Ἄργεῖοι καὶ Κρήτες καὶ Ἐπιδαύριοι καὶ Δωριεῖς. Οι δεσμοί αυτοί, άλλωστε, θα ήταν που οδήγησαν τους Αιγινήτες να βοηθήσουν στην εκδίωξη των Σαμίων από την Κυδωνία το 519 π.Χ. (Ηρόδ. *Ιστ.* 3, 59), και να την αποικήσουν οι ίδιοι (Στρ. *Γεωγ.* 8, 6.16): ἀποίκους δ' ἔστειλαν Αἰγινῆται εἰς τε Κυδωνίαν τὴν ἐν Κρήτῃ.¹⁰ Η σύνδεση της Κρήτης με την Αίγινα επιχειρείται και μέσα από τον μύθο της Βριτομάρτιδος. Ο Πausanίας (2.30.3) αναφέρει: «Στην Αίγινα, στο δρόμο προς το όρος του πανελληνίου Δία υπάρχει ιερό της Αφαιάς... Στην Κρήτη, όπου επιχωριάζουν οι παραδόσεις για την Αφαιά, λένε πως ο Καρμάνορας που καθάρισε τον Απόλλωνα για το φόνο του Πύθωνα είχε ένα γιο Εύβουλο και πως από τον Δία και την κόρη του Ευβούλου Κάρμη γεννήθηκε η Βριτόμαρτις, η οποία εύρισκε ευχαρίστηση να τρέχει και να κυνηγεί και ήταν πολύ αγαπητή στην Ἄρτεμη. Για ν' αποφύγει τον Μίνωα που την είχε ερωτευθεί έπεσε μέσα σε δίχτυα που ήταν ριγμένα για πιάσιμο ψαριών. Η Ἄρτεμη την έκανε

7. Σταυρούλα Μαρκουλάκη - Γ. Χριστοδουλάκος, Η αρχαία Πολυρρήνια και το σύστημα ύδρευσης της, *Κρητική Εστία* 15 (2014-2018) 81, υποσ. 16.

8. Ν. Δ. Παπαχατζής, *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις*, 2ος τόμος, Αθήνα 1989, 240.

9. Μ. Ι. Stefanakis, The introduction of coinage in Crete and the beginning of local minting, στον τόμο Α. Chaniotis (επιμ.), *From Minoan Farmers to Roman Traders, Sidelights on the Economy of Ancient Crete*, Stuttgart 1999, 251-257. Μ. Ι. Στεφανάκης, Οι Αιγινήτες και η σύγκρουση Κυδωνιατών και Πολιχνιτών, *Πεπραγμένα ΙΒ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Ηράκλειο, 21-25 Σεπτεμβρίου 2016*, 2019, 1-16.

10. Για τους Αιγινήτες στην Κυδωνία βλ. Κατερίνα Τζανακάκη, *Η αρχαία Κυδωνία. Η φυσιογνωμία της πόλης από την ίδρυσή της έως το β' μισό του 4ου αι. π.Χ.*, Αδημ. Διδ. Διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2016, 213-214, 236-237.

θεά, και τη λατρεύουν όχι μόνο οι Κρήτες, αλλά και οι Αιγινήτες, οι οποίοι λένε πώς παρουσιάζεται στο νησί τους η Βριτόμαρτις· οι Αιγινήτες την επονομάζουν Αφαία, ενώ οι Κρήτες Δίκτυννα». ¹¹ Ο Ρωμαίος μυθογράφος του 2ου αι. μ.Χ. Αντωνίνος Λιβεράλις (*Μεταμορφώσεων Συναγωγή* 40), σε μια παραλλαγή του μύθου, αναφέρει ότι η Βριτόμαρτις από τη Φοινίκη έφτασε στο Άργος και ύστερα στην Κεφαλληνία, όπου οι ντόπιοι την ονόμασαν Λαφρία. Από εκεί πήγε στην Κρήτη, όπου την ερωτεύτηκε ο Μίνωας. Για να σωθεί από τον Μίνωα κρύφτηκε σε ένα πλοίο ψαράδων που πήγαινε στην Αίγινα. Ένας από τους ψαράδες, ο Ανδρομήδης, θέλησε να ενωθεί μαζί της. Αυτή για να τον αποφύγει έτρεξε στο δάσος και χάθηκε. Οι Αιγινήτες για να τιμήσουν την αγνότητά της κήρυξαν τότε τον τόπο ιερό, την ονόμασαν Αφαία (= άφαντη) και τη λάτρεψαν σαν θεά.

Εφόσον η σχέση της Αίγινας με την Κρήτη σε μυθολογικό και ιστορικό πλαίσιο είναι δεδομένη, η μεταφορά από τους Αιγινήτες της λατρείας του Αιακού και η ίδρυση ενός ιερού του στη δυτική Κρήτη, όπου και εγκαταστάθηκαν, με στόχο την ενίσχυση της θέσης τους και την προβολή της παρουσίας τους στο νησί, θα ήταν μια εύλογη απάντηση στο ερώτημά μας. Η ύπαρξη, όμως, ενός τέτοιου ιερού θα αναμενόταν στην Κυδωνία, την οποία αποίκισαν, και όχι στο δυτικό άκρο του νησιού, σε περιοχή δηλαδή που δεν ανήκε στην επικράτεια της Κυδωνίας. Αν και ένας ενεπίγραφος σε Αιγινήτικο αλφάβητο λέβητας σε πιθανό ιερό του Απόλλωνα στην Αγία Πελαγία (Απολλωνία;) της κεντρικής Κρήτης μαρτυρά επιρροή ή επίθεση Αιγινήτων ανατολικότερα της Κυδωνίας, ¹² για τη δυτική Κρήτη δεν είναι γνωστή κάποια εμπλοκή ή άλλη ανάμειξή τους. Η απόρριψη, επομένως, μιας άμεσης σύνδεσης του ιερού του Αιακού με την Αίγινα υπαγορεύει την αναζήτηση κάποιας διαφορετικής, «κρητικής» ενδεχομένως, παράδοσης. Και πράγματι, υπάρχει μία τέτοια παράδοση που θέλει τον Αιακό παιδί του Δία και της Ευρώπης (και όχι της Αίγινας), αδελφό δηλαδή του Μίνωα, του Σαρπηδόνα και του Ραδάμανθου από την ίδια μητέρα, χαρακτηριστικό που τον εντάσσει πλέον στο κρητικό γενεαλογικό δέντρο. Η παλαιότερη αναφορά γίνεται από τον Αρριανό Φλάβιο (95-180 μ.Χ.), όπως παραδίδει ο Ευστάθιος στα σχόλιά του για το έργο του Διονυσίου *Περίγησις της Οικουμένης* (*ad Dion. Per.* 270), ¹³ ενώ το ίδιο επαναλαμβάνει και ο Maurus Servius Honoratus (τέλη 4ου-αρχές 5ου αι. μ.Χ.): Rhadamanthus Minos Aeacus filii Iovis et Europae fuerunt (*In Vergilii Aeneidos* 6, 566). Αν και δεν έχουμε ενδείξεις ότι μία τέτοια εκδοχή διαμορφώθηκε στην Κρήτη, εντούτοις το ενδεχόμενο αυτό φαίνεται περισσότερο από πιθανό, αφού με αυτό το δεδομένο μια πόλη της Κρήτης θα το επέλεγε για να δομήσει το μυθολογικό της παρελθόν. Η χρήση, επομένως, μιας τέτοιας «κρητικής» εκδοχής από τη Φαλάσαρνα δικαιολογεί πειστικά, πιστεύουμε, τον λόγο ύπαρξης του ιερού του Αιακού στην επικράτειά της.

11. Για τη μετάφραση βλ. Παπαχατζής ό.π. (σημ. 8), 238-239.

12. A. W. Johnston, *Aeginetans Abroad*, *HOPOS* 7 (1989) 132. Α. Οικονομάκη, *Τα τοπικά αλφάβητα της Κρήτης στην Αρχαϊκή και Κλασική περίοδο*, Αδημ. Διδ. Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, 217-219.

13. B. T. Reeves, *The Rape of Europa in Ancient Literature*, Unpub. Thesis, Mc Master University 2003, 41. Στον Αρριανό γίνεται λόγος για τον Αιακό, τον Μίνωα, τον Σαρπηδόνα και όχι για τον Ραδάμανθου.

Δύο ακόμα αναφορές στον Αιακό παρουσιάζουν πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, αποκαλύπτουν τον ιδιαίτερο τρόπο χρήσης του ονόματός του και θα πάνε τη συζήτηση ένα βήμα παρακάτω. Ο Επιμενίδης ο Κρης, στην *Θεογονία* του, ισχυρίζεται καταγωγή από τον Αιακό, και υποστηρίζει ότι «πρώτα ήταν Αιακός», ότι δηλαδή η πρώτη ενσάρκωση της ψυχής του ήταν Αιακός.¹⁴ Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε, ωστόσο, αν ο Επιμενίδης ως Κρητικός συσχετίζει την καταγωγή του με την κρητική εκδοχή της γενεαλογίας του Αιακού και γι' αυτό τον επιλέγει. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα αποτελούσε ένδειξη της αρκετά πρόωμης περιόδου διαμόρφωσης της κρητικής εκδοχής, ήδη δηλαδή από τους αρχαίους χρόνους. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι τον Αιακό ως πρόγονο χρησιμοποιούν, εκτός από τους Θεσσαλούς που έλκουν την καταγωγή τους από τον εγγονό του Αιακού Αχιλλέα, οι Ηπειρώτες, οι Μακεδόνες (Λυκ. Αλεξ. 803),¹⁵ αλλά και πολλοί Κύπριοι βασιλείς, όπως είναι αναμενόμενο.¹⁶

Σε ένα πολύ διαφορετικό πλαίσιο, βρίσκουμε ότι σε έμμετρη επιγραφή του 161-162 μ.Χ., η οποία εντοπίστηκε στην πόλη Lambaesis της Βόρειας Αφρικής (στη σημερινή Αλγερία), γίνεται λόγος για την πόλη Ρίζων της Δαλματίας και συγκεκριμένα για τα Moenia qui Risinni Aeacia, τα τείχη του Αιακού, δηλαδή, στην Ριζώνα.¹⁷ Εδώ, δεν υποστηρίζεται ότι ο Αιακός κατασκεύασε τα τείχη της πόλης, αλλά αντιθέτως, επειδή η μυθολογική παράδοση αναφέρει ότι οι θεοί Απόλλωνας και Ποσειδώνας μαζί με τον θνητό Αιακό κατασκεύασαν τα τείχη της Τροίας, μέσω της αναφοράς του ονόματος του Αιακού, υποδηλώνεται η παλαιότητα και των τειχών της Ριζώνας.¹⁸ Ταυτόχρονα, απορρίπτεται από τους μελετητές κάποια άλλη μυθολογική παράδοση της Ιλλυρίας σχετική με τον Αιακό.¹⁹ Η χρήση, πάντως, του ονόματος του Αιακού σε ένα τέτοιο πλαίσιο, παρουσιάζει αναμφίβολα πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, και θα είχε ιδιαίτερη αξία να αναζητηθεί η προγενέστερη σχετική παράδοση, από την οποία άντλησε το θέμα του ο επιγραμματοποιός.

Τα παραπάνω παραδείγματα καταδεικνύουν ότι η αναφορά του ονόματος του Αιακού, από τους αρχαίους ως τους αυτοκρατορικούς χρόνους, ήταν ικανή να δημιουργήσει τους απαραίτητους συνειρμούς τόσο για την προβολή των φιλοδοξιών σημαντικών ιστορικών

14. A.V. Lebedev, The «Theogony» of Epimenides of Crete and the Origin of the Orphic-Pythagorean Doctrine of Reincarnation, στον τόμο N. Kazansky (επιμ.), *Indo-European Linguistics and Classical Philology. Proceedings of the Tronsky Memorial conference 22-24 June 2015*, Institute of Linguistic Studies of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg 2015, 562-563.

15. Γ. Ζ. Τζιφόπουλος, Αιακίδες στην Πιερία, στον τόμο *Σπείρα. Επιστημονική συνάντηση προς τιμήν της Αγγέλικας Ντούζουγλη και του Κωνσταντίνου Ζάχου. Πρακτικά*, Αθήνα 2017, 145-152.

16. Στο δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ. ο Κύπριος βασιλιάς της Σαλαμίνας Νικοκρέων, με στόχο την εξασφάλιση της εύνοιας των Μακεδόνων, προσπαθεί να συνδεθεί, με τη βοήθεια των μύθων, γενεαλογικά με τον μακεδονικό οίκο χαρακτηρίζοντας τον εαυτό του απόγονο του Αιακού, και όχι μόνο του μυθικού ιδρυτή της δυναστείας της Σαλαμίνας Τεύκρου, βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Σχέσεις Κύπρου και Μητροπολιτικής Ελλάδας κατά τον 5ο και 4ο αι. π.Χ.*, Αδημ. Διπλ. Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2017, 80-81, 96.

17. P. Dyczek, J. Kolendo, A. Łajtar, T. Płociennik, K. Rzepkowski, The Illyrian god Medaurus and the defenses of Risinium in the light of a metrical inscription from Lambaesis (CILvIII 2581; F. Buecheler, *Carmina Latina epigraphica* 1527), *Novenzia* 21 (2010) 79-133.

18. Dyczek, Kolendo, Łajtar, Płociennik, Rzepkowski ό.π. (σημ. 17), 119-120, 132.

19. Dyczek, Kolendo, Łajtar, Płociennik, Rzepkowski ό.π. (σημ. 17), 120.

προσώπων, όσο και για τις πολιτικές επιδιώξεις μιας πόλης γενικότερα. Δεν πρέπει, επομένως, να μας εκπλήσσει η σύνδεση του Αιακού και με την Κρήτη, με την ίδρυση, πλέον, ενός ιερού του στη Φαλάσαρνα. Και, ενδεχομένως, πίσω από αυτήν την επιλογή να υποκρύπτονται κάποιες σκοπιμότητες της πόλης για τη θέση της στα πολιτικά πράγματα του νησιού.²⁰ Ίσως, δηλαδή, αυτή η προσπάθεια διαμόρφωσης και προβολής του μυθικού παρελθόντος εντάσσεται σε κάποια αντιπαλότητα με μια συγκεκριμένη πόλη της Κρήτης. Αν αναλογιστούμε ότι η Κυδωνία απέδιδε την ίδρυσή της, κατά μία εκδοχή, στον Μίνωα (Διόδ. Βιβλ. 5, 78.2), δεν αποκλείεται να υπάρχει κάποια προσπάθεια από την πλευρά της Φαλάσαρνας να αποδώσει τη δική της ίδρυση στον αδελφό του Μίνωα, τον Αιακό.²¹ Με αυτό το ενδεχόμενο, επομένως, η Φαλάσαρνα στο εξωαστικό της ιερό θα λάτρευε τον Αιακό ως μυθικό πρόγονο.

Κλείνοντας, πρέπει να σχολιάσουμε, ότι η χρήση μιας άγνωστης παράδοσης από τη Φαλάσαρνα δεν είναι μεμονωμένο περιστατικό, όπως διαπιστώνεται και από τη λατρεία της Αίας, η ύπαρξη της οποίας τεκμηριώνεται από επιγραφή που βρέθηκε πλησίον πύργου του τείχους του λιμανιού.²² Εδώ η άγνωστη από πηγή της αρχαιότητας σχετική σύνδεση με την Κρήτη διασώζεται σε λήμμα του Μεγάλου Ετυμολογικού: Αἶα: ὑπὸ Κυρηναίων τηθῖς καὶ μαῖα, καὶ ἀδελφὴ Κρήτης.²³ Η πόλη, λοιπόν, πέρα από τη λατρεία γνωστών θεών του ελληνικού πάνθεου, και θεοτήτων της Κρήτης που λατρεύονται και σε άλλες πόλεις του νησιού, όπως η Ακακαλλίς,²⁴ επιλέγει να ανασύρει και να αναδείξει άγνωστες τοπικές παραδόσεις, για να ενισχύσει το μυθικό της παρελθόν, αποκαλύπτοντάς μας, ταυτόχρονα, και άλλες πολύ σημαντικές πτυχές του δημόσιου βίου της.

20. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους οι πόλεις της Κρήτης βρίσκονται σε συνεχείς πολέμους μεταξύ τους για την ενίσχυση του ρόλου τους στο νησί. A. Chaniotis, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Stuttgart 1996.

21. Η αντιπαλότητα ανάμεσα στις δύο πόλεις αποτυπώνεται και στην επίθεση που δέχεται η Φαλάσαρνα από την Κυδωνία το 185 π.Χ.

22. Ελπίδα Χατζηδάκη, Φαλάσαρνα, *ΑΔ* 47, 1992, Μέρος Β' 2, 699-700.

23. X. B. Κριτζάς, Κρητικές επιγραφές II, *HOPOΣ* 17-21 (2004-2009) 560-561.

24. Σπριν ό.π. (σημ. 5), 389: Φαλάσαρνα, Κυδωνία, Έλυρος/Γάρρα.